

Robertas Bružilas*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Donatas Vainalavičius*

Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos institutas

Transatlantinė bendrija: iššūkiai JAV–ES bendradarbiavimui

Straipsnyje nagrinėjama šiandieninė transatlantinė bendrija ir analizuojami iššūkiai Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) bei Europos Sąjungos (ES) bendradarbiavimui. Pirmoje dalyje aptariamos sąlygos funkcionuoti transatlantiniams santykiams, pagrindiniai veikėjai ir jų vaidmuo šiuolaikinėje pasaulio tvarkoje. Taip pat apibrėžiama Tarptautinė sistema ir dviejų pagrindinių veikėjų – ES ir JAV vieta joje, įvertinami kiti veiksniai, turintys esminės įtakos šių dviejų veikėjų tarpusavio santykių vystymosi sėkmei. Antroje dalyje analizuojami veiksniai ir prielaidos JAV ir ES konkurencijai bei bendradarbiavimui. Straipsnis baigiamas apibendrinančiomis pastabomis, atkreipiant dėmesį į būtinybę stiprinti politinį modelio patrauklumą, atlikti politinių ir idėjinų ryšių peržiūrą, įvertinti pasaulio tvarkos reikalavimus, sąjungininkų įvaizdžio bei ateities vizijų aspektus. Išvadose akcentuojama, kad tarptautinių organizacijų vaidmens pokyčiai, labiau išreikštas ES valstybių narių suverenitetas ir JAV vienašališka politika ir toliau išlieka potencialiais iššūkių JAV ir ES bendradarbiavimui šaltiniais.

Įvadas

Politikos mokslų tyrinėtojai į transatlantinius santykius vėl atkreipė dėmesį po 2001 m. rugsėjo 11-osios teroristinių išpuolių prieš JAV, nes tragedija suteikė naują prasmę seniai susiformavusiam grėsmių supratimui. Transatlantiniai partneriai ir visa tarptautinė bendrija pamatė, jog pavojai tarptautiniam saugumui yra kur kas rimtesni bei kompleksiškesni nei buvo manyta anksčiau. Todėl tarptautinės bendruomenės solidarumas kovoje prieš terorizmą Afganistane, nuomonių skilimas dėl intervencijos į Iraką bei JAV „norinčiųjų koalicijų“¹ formavimo politika apskritai paskatino akademinę transatlantinių santykių pagrindų peržiūrą.

Regis, „transatlantinį skilimą“, anot Javier Solanos, skatina skirtingas naujų iššūkių bei pavojų suvokimas, o europiečių nepasitenkinimas JAV vadovaujamu karu prieš terorizmą gali peraugti į antiamerikietišką Europos

* *Robertas Bružilas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas, Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 85 25 14 130, e-paštas: robertas.bruzilas@tspmi.vu.lt

* *Donatas Vainalavičius* – Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos instituto doktorantas, Gedimino g. 44, Kaunas, tel. 8-37 20 67 04, e-paštas: d.vainalavicius@pmdi.vdu.lt

¹ *Coalitions of the Willings* („norinčiųjų koalicijas“) arba *ad hoc aljansus* gali sudaryti kelios ar keliolika valstybių, kurios nori bei gali dalyvauti konkrečioje operacijoje

integracijos modelių². Pastebėtina, kad naujų grėsmių akivaizdoje keitėsi ir JAV strateginės koncepcijos bei požiūriai į pasaulio valstybes ir regionus, sąjungininkus bei priešus. Vienašališkumo ir imperinių tendencijų dabartinėje JAV užsienio politikoje išgalėjimu aiškina šiuolaikinė (naujai atsiradusi) įtampa transatlantiniuose santykiuose.

Transatlantinių santykių kontekste nesutarimai dėl Irako sukėlė sunkiausią transatlantinių santykių krizę nuo pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Anot Andrew Moravcsiko, transatlantinė bendruomenė yra atsidūrusi krizėje, o išskylančių nesutarimų nebegalima paslėpti bendrais valstybių lyderių pareiškimais ir „šeimyninėmis“ nuotraukomis. Teigiama, jog šiandieninė JAV politika, ypač jos oficialus diskursas pažeidžia esmines tarptautinio bendravimo normas, kurių pagrindu buvo kuriama transatlantinė saugumo bendrija, nes JAV, sprendama pasaulio problemas, veikia remiasi „norinčiųjų koalicijomis“, o ne tarptautinių struktūrų panaudojimu.

Dabar susiklosčiusią tarptautinę situaciją nulėmė JAV ir Europos požiūrių į tarptautinę sistemą skirtumai. Dėl netolygaus galios pasiskirstymo, anot Roberto Kagan³, transatlantiniai partneriai nebesidalija bendra strategine kultūra, todėl reikalingas savotiškas naujai pergaltotas „transatlantinis sandėris“⁴. Tačiau norėtusi tikėti, kad pati „transatlantinė bendrija“ yra daugiau nei politinis, karinis ar ekonominis aljansas, nesutarimai neužgožia bendrų vertybių ir tikslų, o Europą ir JAV sieja abipusė ekonominė tarpusavio priklausomybė, įvairūs politiniai, kultūriniai ir ekonominiai santykiai.

Ilgalaikis ES nesugebėjimas suformuluoti suderintos ir nuoseklios bendros užsienio ir saugumo politikos buvo vienas iš Europos, kaip transatlantinių santykių partnerio silpnumą lėmusių veiksnių. Juk ES bendroji užsienio ir saugumo politika (BUSP) iki šiol buvo veikiau siekis nei faktas. Vis dėlto 2003 m. gruodžio mėn. įvykusi ES tarpvyriausybė konferencija žengė didelį žingsnį ES užsienio politikos konsolidacijos link. ES valstybių narių bei kandidačių vadovai pritarė ES užsienio politikos koordinatoriaus Solanos parengtai ir ES valstybių narių vadovų patvirtintai Europos saugumo strategijai, kurioje pateikta kaip Europos tarptautinės sistemos vizija, aiškiai apibrėžti saugumo politikos tikslai, prioritetai bei priemonės.

Transatlantiniai santykiai šiame straipsnyje konceptualizuojami bei ES ir JAV bendradarbiavimo perspektyvos brėžiamos pasitelkus 2003 m. pabaigoje patvirtintą Europos saugumo strategiją – „Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“⁵ (toliau - ESS) bei 2006 m. kovo mėn. pasirodžiusią George W. Busho administracijos parengtą „JAV Nacionalinio saugumo strategiją“ (toliau - NSS)⁶.

² Solana J., „The Transatlantic Rift“, *Harvard International Review* 24(4), 2003.

³ Kaganas R., *Apie rojų ir galią. Amerika ir Europa naujojoje pasaulio tvarkoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004.

⁴ Moravcsik A., „Striking a New Transatlantic Bargain“, *Foreign Affairs* 82(4), 2003, p. 74–90.

⁵ „Europos saugumo strategija – Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.

⁶ *The National Security Strategy of the United States of America*, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, 01 09 2006; 2006 m. kovo mėn. paskelbta George W. Busho administracijos parengta „JAV Nacionalinio saugumo strategija“ yra iš esmės pirmosios Busho administracijos 2002 m. paskelbtos JAV Nacionalinio saugumo strategijos atnaujintas variantas, kuriame apžvelgiamos 2002 m. strategijoje įvardytos grėsmės; įvertinta pažanga nuo 2002 m. iki 2006 m. bei siūlomi būdai, kaip su tomis grėsmėmis kovoti.

1. Šiuolaikiniai transatlantiniai santykiai

Šiandieninius transatlantinius santykius geriausiai iliustruoja įvairiausi tarptautiniai forumai, saistantys partnerius abiejose Atlanto pusėse. Nacionaliniai interesai ir gynyba yra vykdomi per aljansus ir tarptautines koalicijas⁷. Manytina, kad vienašališki veiksmai, kurie neigiamai veikia kitus tarptautinės sistemos veikėjus, darytų didelę įtaką saugumo santykių pobūdžiui sistemos viduje, todėl tokius veiksmus šalys dažnai maskuoja sutelkdamos kitų šalių paramą, panaudodamos politinius, ekonominius ir kitokius dvišalio poveikio svertus. Michaelis Mastanduno akcentuoja, kad šiandieninės vienapolės tarptautinės sistemos centre yra JAV⁸. Niekas negali prilygti JAV galiai, sudarytai iš keturių matmenų: „globalinių karinių pajėgumų, globalinės ekonominės įtakos, globalinio kultūrinio ir ideologinio patrauklumop ir viso to rezultato – globalinės politinės jėgos“⁹. Toks suvokimas leidžia JAV priiimti svarbiausios šiuolaikinės globaliosios politikos formuotojos vaidmenį. Kitos šalys arba stengiasi šlietis prie JAV, arba mėgina išlaikyti savarankiškumą. Iš dalies galima sutikti su autoriumi, kad būtent vienapolis modelis geriausiai charakterizuoja šiandieninius tarptautinius santykius¹⁰.

Akcentuotina, kad patys sėkmingiausi „transatlantiniai projektai“ yra ekonomikos ir saugumo srityse. Toks glaudus politinis, ekonominis ir karinis bendradarbiavimas, koks vyko tarp transatlantinių partnerių pastaruosius šešiasdešimt metų, negalėjo nepalikti pėdsakų. Peteris Gowan pastebi, kad Atlantinių galybių užsienio politikos kultūra yra realistinės galių politikos pobūdžio¹¹. Išlikęs valstybės, kaip pagrindinio tarptautinių santykių veikėjo, suvokimas ir galių balanso idėjos byloja apie nenunykusią šiuolaikinių tarptautinių santykių (neo)realistinę sampratą.

Transatlantiniai santykiai NATO ir ES kontekste iškristalizavo netgi bendras pamatines vertybes, identitetų suvokimą ir pan. Šaltojo karo metu suformuota labiau homogeniškesnė, egocentriškesnė sistema, nukreipta į kovą su bendru išorės priešu ir vidaus konkurencingumo bei ekonominio pajėgumo vystymą, formavo ištiesą, tarpusavyje susisaisčiusį, pasirengusio atremti išorės priešininkų karinius išpuolius aljansą. Geografiniu artumu apibrėžtą ir draugiškumo ir/ar priešišškumo santykių sanklodos saistomą subjektą Barry Buzanas konceptualizuoja saugumo kompleksu¹².

⁷ Riordan S., *The New Diplomacy*, Cambridge: Polity Press, 2003, p. 32.

⁸ Mastanduno M., „A Realist view: three images of the coming international order“ in Paul T. V., Hall A. J., *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 28

⁹ Brzezinski Z., *Nebevaldomas pasaulis: Globalinė sumaištis XXI amžiaus išvakarėse*, Vilnius: Tvermė, 1998, p. 87.

¹⁰ Mastanduno, (išnaša 8) p. 28-37.

¹¹ Gowan, P. *The Global Gamble: Washington's Faustian Bid for World Dominance*, London: Verso, 1999, p. viii-x.

¹² Buzan B., *Žmonės, Valstybės ir Baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 243. „Saugumo kompleksas – tai grupė valstybių, kurių pagrindiniai saugumo interesai yra susiję taip glaudžiai, kad nacionalinis jų saugumas negali būti realistiškai suvokiamas atskirai vienas nuo kito“.

1.1. Būti ar nebūti transatlantiniam saugumo kompleksui

Saugumo komplekso sąvoka akcentuoja tarpusavio priklausomybę – tiek konkurencijos, tiek bendrų tikslų prasme. Dėmesys sutelkiamas regioniniam analizės lygmeniui ir padedama „iš lokalinio ir sisteminio lygmenų dinamikos išskirti autonomišką regioninio saugumo dinamiką“ bei, svarbiausia, „paaiškinamas didžiųjų galybių ir lokalinių valstybių tarpusavio sąveikos efektas“¹³.

Regionines saugumo sub-sistemas Buzanas rekomenduoja tirti remiantis draugiškumo ir priešiško sanklodomis tada, kai valstybių draugiškumas ir priešiškas reiškiasi tik tam tikroje geografinėje teritorijoje. „Valstybių santykių draugiškumo ir priešiško sankloda“¹⁴ yra galios pusiausvyros pasekmė, o valstybių santykių pobūdis kinta priklausomai nuo galios pusiausvyros pokyčių; tuo tarpu istorinė santykių draugiškumo/priešiško dinamika yra tik iš dalies susijusi su galios pusiausvyra. Priešiškas gali būti itin ilgalaikis, kai santykiuose tarp valstybių jis įgyja istorinį pobūdį. Dėl to galios pusiausvyra ir draugiškumo/priešiško aspektai turi būti laikomi atskirais veiksniais saugumo problematikoje¹⁵. Helga Haftendorn¹⁶ praturtina regiono saugumo santykių veiksnių studijas teigdama, kad regionai atsiranda dėl socialinės tarpusavio sąveikos, kai ji yra individų, grupių bei institucijų socialinių santykių regioninėje erdvėje sąlyga bei pasekmė. Toks regiono identifikavimas neapsiriboja geografiniu regionų apibrėžimu.

Buzanas ir Ole Weaveris 2003 m. parengtoje knygoje „*Regions and Powers*“¹⁷ identifikuoja atskirų Šiaurės Amerikos ir Europos saugumo kompleksų egzistenciją. Šiaurės Amerikos saugumo kompleksas yra laikomas centrinio supergalybės tipo, o tai reiškia, kad kompleksas yra vienapolis ir lemiamas supergalybės saugumo interesų. Tuo tarpu ES yra centrinio institucinio tipo – tai regionas, kuris tarptautinių santykių veikėjo vaidmenį vaidina remdamasis institucijomis¹⁸. Autoriai teigia, kad centriniuose regionuose globaliam saugumui įtaką daro viena ar kelios saugumo komplekso narės¹⁹.

Institucionalizuotas centrinis regioninis saugumo kompleksas, pagal Bjorn Hettne skalę, užimtų regioninės bendrijos lygmenį, kuris regioniško skalėje yra laipteliu aukščiau už centrinio tipo saugumo kompleksą²⁰. Institucionalizuotame komplekse esminį vaidmenį vaidina formalios organizacijos ir institucijos, skatinančios narių bendradarbiavimą, bendrų vertybių diegimą

¹³ Ten pat, p. 243–244.

¹⁴ Ten pat, p. 242.

¹⁵ Ten pat, p. 243.

¹⁶ Haftendorn H., „Das Sicherheitspuzzle: Die Suche nach einem tragfähigen Konzept Internationalen Sicherheit“ in Moltmann B., Schmidt C., ed., *Regionalisierung der Sicherheitspolitik*, Baden-Baden, 1993, p. 23., aptartas Venckus A., „XX a. Tarptautinės krizės“ žr. *Jaunųjų politologų almanachas Nr. 2*, 2006, p. 18.

¹⁷ Barry B., Weaver O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

¹⁸ Ten pat, p. 62.

¹⁹ Ten pat, p. 55.

²⁰ Hettne B., „Communication and Non-communications in a Regional System: the Pathological Cleavage Pattern of South Asia“, *SASNET Workshop on Global Networking in South Asian Studies*, 2002, <http://www.sasnet.lu.se/hettne.pdf>, 10 09 2006.

bei puoselėjimą drauge formuojančios pilietinę visuomenę. Analitikas pastebi, kad toks regionas gali išaugti į regioninę institucionalizuotą santvarką, kuri pasižymi savarankišku identitetu, instituciniais gebėjimais bei įgalina regioną tapti veikiančiu tarptautinių santykių subjektu²¹. Vadinasi tol, kol JAV užtikrino Europos saugumą, o ES valstybės kaip vienintelį realaus saugumo garantą pripažino NATO, buvo pagrindo išvelgti transatlantinio centrinio institucionalizuoto saugumo komplekso egzistavimą.

Transatlantiniame regione, charakterizuojamame valstybių naryste NATO, buvo realus pagrindas išvelgti regioninį saugumo kompleksą, nes galių pasaulyje, vykstant ginklavimosi varžyboms ir ideologijų konfrontacijai, NATO valstybių pagrindiniai saugumo interesai buvo susiję taip glaudžiai, kad jų nacionalinis saugumas negalėjo būti suvokiamas atskirai. Be to, transatlantinių saugumo santykių grupė išsiskiria santykiškai stipriu, nukreiptu į vidų (pvz., Šiaurės Atlanto sutarties 5-ojo straipsnio garantijos) charakteriu ir santykinu išorinių saugumo sąveikų su kaimynais silpnumu. Institucionalizuoto Aljanso buvimas transatlantinio saugumo komplekse lemtų centrinį institucinį saugumo komplekso tipą. Tai reiškia, kad pasauliniam saugumui galėtų daryti įtaką viena ar kelios transatlantinio saugumo komplekso narės. Iki šiol pagrindine ir didžiausią indėlį į Aljansą įnešančia nare buvo ir tebėra JAV, tačiau neatmestina tikimybė, kad greta galėtų iškilti ir kitų lygiaverčių Aljanso narių.

1.2. JAV ir ES vieta šiuolaikinėje pasaulio tvarkoje

JAV ne visuomet buvo valstybė, užėmusi tokią svarbią vietą tarptautinėje sistemoje. Nuo Jameso Monroe doktrinos iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios JAV vykdė izoliacinę politiką ir jos įtaka Europai buvo minimali. Po Pirmojo pasaulinio karo JAV įsitraukė į aktualių pasaulinių klausimų sprendimą. Po Antrojo pasaulinio karo JAV tapo globaliai veikiančia valstybe, turinčia interesų daugelyje pasaulio vietų. Šaltojo karo metu dvipolėje sistemoje susiformavę du blokai turėjo aiškius priešus ir aiškias grėsmes, kurios vertė bendradarbiauti ir kovai sutelkti bendrus resursus. Dvipolė pasaulio tvarka žlugo sąlygodama tolimesnę pokyčių tarptautinėje sistemoje grandinę. Po Šaltojo karo pabaigos JAV tapus vienintele didžia valstybe, teko iš naujo peržiūrėti ir prie naujos sistemos adaptuoti užsienio politikos prioritetus.

Subyrėjus dvipolei tarptautinei sistemai ir Šaltojo karo metu vyravusiam galių balansui, atsirado puiki proga išnaudoti susidariusį saugumo vakuumą. Todėl JAV užsienio politikos architektai nusprendė įgyvendinti „*go global*“ viziją bei inicijuoti „naujos pasaulio tvarko“ s nustatymą²². Chrisas Brownas teigia, jog 1990 m. galingiausia pasaulio valstybė pradėjo formuoti naujos pasaulio tvarkos rėmus, kurie „turėjo padėti pamatus [...] JAV politikos prioritetų le-

²¹ *Ten pat.*

²² Pasaulio tvarka – tai tam tikros galiojančios valstybių ir kitų tarptautinių veikėjų žaidimo taisyklės, kuriomis tarptautinių santykių veikėjai siekia užkirsti kelią konfliktams ar kitiems tarptautinį stabilumą ardantiems veiksniams atsirasti.

gitimizavimui²³. Paskutiniajame XX a. dešimtmetyje Amerikos vyriausybės ir verslo elitas stengėsi išplėtoti JAV („go global“) kaip galybę, kuri kontroliuotų pagrindinius ekonominius ir politinius pasaulio įvykius XXI a.²⁴. Peteris Gowanas pastebėjo, kad JAV „globalėjimo“ tikslo siekia dvejopu būdu – dvišališkai ir pasitelkiant tarptautines organizacijas²⁵.

JAV strateginis tikslas – užkirsti kelius bet kuriai kitai valstybei išsigalėti pasaulyje ar strategiškai svarbiuose regionuose ir taip neleisti sudaryti konkurencijos. Anot Zbigniewo Brzezinskio²⁶, JAV, norėdama išivirtinti Eurazijoje, pirmiausia turi suvokti, kad Europoje svarbiausi veikėjai yra Vokietija ir Prancūzija. Antra, Brzezinskis pažymėjo, kad Tolimuosiuose Rytuose privalu pasiekti konsensą su stiprėjančia Kinija, nes tik taip ji gali tapti JAV atspirties tašku. Trečia, kaip pastebi autorius, būtina suvokti, kad Eurazijos centre – tarp besiplečiančios Europos ir stiprėjančios Kinijos – formuojasi „juodoji skylė“: Rusija vis dar negali susikurti savo postimperinio identiteto ir todėl regionai Rusijos pietuose graso tapti „Eurazijos Balkanais“.

Buzanas manė, kad stiprieji (pasaulinės galybės) privalo aplink save suburti regionines galybes, kad jos nevirstų konkurencingomis galybėmis, todėl JAV turėtų siekti kiek galima platesnio ištraukimo į pasaulinius bei regioninius santykius įvairiose srityse, kad į savo pusę patrauktų kiek galima daugiau satelitų²⁷.

Pastebėtina, kad pasaulio lyderio (*Pax Americana*) vaidmeniui JAV pradėjo rengtis praeito amžiaus aštuntame dešimtmetyje duodama pradžia JAV–Jungtinės Karalystės „Dolerio – Volstryto režimui“ (*Dollar - Wall Street Regime*). Šis tarptautinis ekonominis režimas turėjo įtvirtinti JAV nacionalinę valiutą tarptautiniams atsiskaitymams ir atimti galimybes kitiems nustatyti stabilų dolerio ir kitų valiutų kursą, siekiant kontroliuoti procesą²⁸. Režimas pririšo valiutų rinką prie Volstryto, kuris vienašališkai buvo pajėgus keisti dolerio ir kitų pagrindinių valiutų kursus, kurie atspindėjo JAV politinius - ekonominius interesus. JAV Prezidento Richardo Nixono administracija ragino OPEC pakelti naftos kainas ir taip paralyžiuoti Japonijos ir Europos ekonomikas, kurios iš esmės priklausė nuo Artimųjų Rytų naftos²⁹.

Beje, istoriškai JAV buvo suinteresuota lojalių ir regioniniu lygiu konkurencingų Europos didžiųjų valstybių iškilimu, todėl taikė įvairias priemones augančiai kitų valstybių galybei apriboti. Nixono administracijos įdiegtas Dolerio – Volstryto režimas „pamažu tapo bendru Atlantinio – JAV ir ES – kapitalizmo projektu prieš likusį pasaulį“³⁰. Iššūkį šiam bendram projektui metė trečiojo pasaulio šalys: 2000 m. lapkritį Irakas pradėjo pardavinėti naftą už eurus. Vėliau, 2003 m., Kinija dalį savo dolerių rezervo pakeitė į eurus. Šie pokyčiai sukėlė didžiulį nerimą JAV elito tarpe³¹.

²³ Brown C., *Understanding International Relations*, London: Palgrave, 2001, p. 224

²⁴ Gowan, (išnaša 11) p. vii

²⁵ *Ten pat*, p. viii.

²⁶ Бжезински З., *Великая шахматная доска: Господство Америки и его геостратегические императивы*, Москва: Международные отношения, 1999, p. 231.

²⁷ Buzan, (išnaša 12) p. 199.

²⁸ Gowan, (išnaša 11) p. 4

²⁹ *Ten pat*, p. 21.

³⁰ Gowan, (išnaša 11) p. 126.

³¹ Prashad V., „Primacy“, *ZNet*, October 30, 2005, <http://www.zmag.org/sustainers/content/2005-10/30prashad.cfm>, 20 10 2006.

JAV savo pretenzijas į globalią hegemoniją grindžia prisiimta atsakomybe už demokratinių vertybių išsaugojimą ir jų sklaidą. JAV vadovaujasi tipiška hegemonine logika – „mūsų vertybės yra universalios vertybės, pasaulio reikalai yra mūsų reikalai, tenkindami savo interesus mes tenkiname žmonijos interesus“³². Remiantis taip formuluojama realistine logika, bet kuri didžioji galybė norėtų tapti vienapole galybe³³. Be to, JAV yra būdingas tikėjimas savo šalies išskirtinumu ir didinga misija. Dar XIX a. JAV save suvokė kaip laisvės, lygybės ir galimybių šali, dažnai priešinamą suvaržytai, atsilikusiai ir nesutarimų draskomai Europai.

Savotiškas idealizmas būdingas ir šiandieninei JAV užsienio politikai. JAV NSS parodo ryškią moralinę dimensiją JAV strateginiame diskurse: aktyviai deklaruojama parama laisvei ir demokratijai, ypač griežtai pasisakoma „kitų“ atžvilgiu. JAV prezidentas Bushas savo pasisakymuose taip pat dažnai naudoja idealistinę ir labai skambią retoriką. Tuo tarpu kritikai Europoje dažnai pastebi, kad karinę kampaniją prieš Iraką, kuomet buvo siekiama jėga pakeisti režimą, vargu ar galima laikyti „šventa misija“. Greičiau tai nacionalinių interesų - saugumo ir įtakos plėtimo siekio geopolitiškai svarbiame regione – tenkinimas.

Prezidento Billo Clintono administracijos vienašališkumas pasireiškė tarptautinių sutarčių nepasirašymu, o štai Busho neokonservatoriai pasuko beprecedencio ir agresyvaus vienašališkumo link. JAV užsienio politikoje atsirado akivaizdus svyravimas nuo selektyvaus daugiašališkumo iki agresyvaus vienašališkumo: nuo Clintono administracijos išpažįstamo principo „kartu – kai įmanoma, vieni – kai privalome“ link Busho „kartu – kai privalome, vieni – kai įmanoma“. Apskritai galingieji daugiašališkumo principą vertina kaip varžantį jų laisvę.

Busho administracijos vykdoma JAV užsienio politika yra tam tikras idealizmo ir realizmo mišinys: amerikiečiai tiki tam tikrų idėjų ypatingumu ir nori jas skleisti pasinaudodami savo galia bei kariniu pranašumu, neatsižvelgdamos į kitų valstybių nuomonę. Anot Samuelio Huntingtono, pasikliaudamos tik savimi ir elgdamosi taip, lyg pasaulis būtų vienopolis, JAV gali likti „vieniša galybe“³⁴. JAV ir Europos požiūriai į galios panaudojimą, jos veiksmingumo ir priimtimumo klausimus vis labiau išsiskiria, o JAV pretenzijos į globalią hegemoniją stiprina transatlantinių partnerių nepasitenkinimą.

Todas Lindbergas akcentuoja, kad iki 2001 m. rugsėjo 11 d. santykiai tarp JAV ir Europos buvo palaikomi ne visiškai užtikrintai. Po *Al-Qaeda* išpuolio rutiną pakeitė draugiškumo jausmas. Krizės akivaizdoje JAV ir Europa suvienijo pozicijas, kaip jau yra ne kartą pasielgusios, tačiau solidarumo jausmas ilgai netruko, dėl rugsėjo 11 d. įvykių pradėjo formuotis nauja, JAV dominuojama, pasaulio tvarka³⁵. JAV administracijos retorika buvo aiški – „arba su mumis, arba prieš mus“³⁶.

³² Monten J., „The roots of Bush doctrine“, *International security*, Vol. 29, Issue. 4, 2005.

³³ Mastanduno, (išnaša 8) p. 28–37.

³⁴ Huntington S. „The Lonely Superpower“, *Foreign Affairs*, vol. 78, no. 2, 1999.

³⁵ Lindberg T., „Introduction: the limits of transatlantic solidarity“ in Lindberg T., ed., *Beyond Paradise and Power*, New York, London: Routledge, 2005, p. 4.

³⁶ *Ten pat*, p.4-5.

2. Išcentrinės jėgos transatlantiniuose santykiuose

Clintono administracija kurį laiką neturėjo aiškios užsienio politikos, o ir vėliau daugiau dėmesio skyrė tarptautinės ekonomikos liberalizavimo dalykams ir tik kartais išsikišdavo į regioninius konfliktus, tačiau nuo 1996 m. galutinai apsisprendė dėl NATO plėtros ir taip palaidojo Rusijos puoselėtas viltis dėl lygiavertės strateginės partnerystės³⁷.

Pasikeitus prezidento administracijai, naujoji valdžia paprastai iš naujo įvertina užsienio politiką. Bushui tapus prezidentu, pradžioje buvo bijomasi, kad JAV vėl nepradėtų vykdyti izoliacinės politikos, nes naujoji administracija pradžioje rengėsi mažinti JAV globalinius išipareigojimus ir efektyviau naudojant išteklius kreipti dėmesį tik į tuos regionus, kuriuose yra gyvybiškai svarbių tikslų (*vital interests*) – Pietryčių Aziją bei Artimuosius Rytus. Tačiau netrukus naujasis prezidentas pareiškė, kad negalima leisti iškilti galingesnei nei JAV valstybei, ir teigė, kad „Amerikos užsienio politika yra kur kas daugiau nei vien pasaulio krizių sprendimas. Būtina aiškiai apibrėžti nacionalinius tikslus, išskirti užsienio politikos prioritetus ir, kilus grėsmei, greitai bei ryžtingai reaguoti panaudojant ginkluotąsias pajėgas“³⁸. Tam pritarė ir Brzezinskis³⁹ teigdamas, kad naujoji vyriausybė neturi kito pasirinkimo ir privalo perimti JAV globalaus dominavimo vaidmenį, subrendusi ji tam ar ne. Tokia yra JAV padėtis ir kiekviena nauja vyriausybė turi įgyvendinti išipareigojimus, kuriuos jai užkrauna realybė.

Rugsėjo 11-osios teroristinės atakos, turėjusios didžiulės įtakos tiek visai tarptautinei sistemai, tiek JAV užsienio politikai, dar labiau sustiprino JAV pasiryžimą dominuoti pasaulyje, o kovą prieš terorizmą Busho administracija paskelbė pagrindiniu užsienio politikos prioritetu⁴⁰. Terorizmas kaip grėsmė valstybių saugumui, yra identifikuojama jau keletą dešimtmečių, bet po 9/11 įvykių JAV iniciatyva įgavo naują dimensiją ir gali būti interpretuojama ne tik kaip konkrečios valstybės užpuolimas, bet ir kaip išpuoliai prieš Vakarų politinę santvarką ir jos įtvirtinamas vertybes bendrąja prasme. Reaguodama į tai ir remdamasi savo patirtimi, JAV ne tik inicijavo, bet ir aktyviai išitraukė į antiteroristinę kampaniją Afganistane. 2002 m. Bushas savo metiniame pranešime Iraką, Iraną ir Šiaurės Korėją pavadino „blogio ašies“ valstybėmis ir pažadėjo imtis visų priemonių šiam blogiui pašalinti⁴¹. JAV vienašališkumas turėjo neigiamos įtakos ir NATO, kuri Šaltojo karo metais užtikrino transatlantinių santykių institucinį pagrindą. Žymioji JAV gynybos sekretoriaus Davido Rumsfeldo nukalta frazė „misija lemia koaliciją, o ne koalicija – misiją“ tapo amerikiečių šūkiu Afganistano ir Irako karų metu, o „norinčiųjų koalicijos“ – naująja JAV bendradarbiavimo su sąjungininkais

³⁷ Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č., *Geopolitiniai kodai*, Vilnius, 2003, p. 126

³⁸ *U.S. National Security: The Bush Team*, <http://usinfo.state.gov/journals/>, 15 10 2006

³⁹ „Interviu su Z. Brzezinski“, *Der Spiegel*, 2001 m. sausio 2 d., p. 3.

⁴⁰ Hirsh M., „Bush and the World“, *Foreign Affairs*, 2002, September/October, p. 36

⁴¹ *State of the Union Address*, <http://www.whitehouse.gov/>, 12 10 2006.

forma. Taip pat galima būtų teigti, kad JAV vienašališkumas turi didelės neigiamos įtakos ir transatlantinei bendruomenei nepriklausančių valstybių užsienio politikos formuotojų nuostatoms. Neatmestina, kad tokios šalys kaip Kinija, Pakistanas ar Rusija gali imti kopijuoti preventyvius JAV veiksmus ir nevaržyti savo intervencinių veiksmų (tarsi turėdamos precedentinį pasiteisinimą).

2.1. JAV ir ES pakeliui į dvipolį pasaulį

Nuomonių skirtumas transatlantiniame saugumo komplekse pradėjo ryškėti ganėtinai anksti, o europinio identiteto paieškų pirmąją kregždę greičiausiai reikėtų laikyti Prancūziją, išstojusią iš NATO karinio segmento. Europinėje transatlantinio saugumo komplekso dalyje individualiau pradėjo reikštis kelios valstybės, sudariusios Europos Bendrijų branduolį. Europoje, po Šaltojo karo realiai nunyko tiesioginės ir ideologinės konfrontacijos su Varšuvos pakto šalimis grėsmė, vertusi valstybes orientuoti į saugumo komplekso vidų. Taigi būtų galima daryti prielaidą, kad sumažėjus transatlantinio saugumo komplekso išorinėms grėsmėms, augant Europos valstybių politinei ir ekonominei galiai, o dėl to stiprėjant JAV ir Europos Bendrijų valstybių konkurencijai ėmė silpnėti ir jų tarpusavio ryšiai.

Šiandien aiškiai matome dviejų saugumo kompleksų egzistavimą ir gal netgi galima nustatyti datą, lėmusią Europos ir Šiaurės Amerikos saugumo kompleksų atsiskyrimą. Tai 2003 m. kovo mėn. – oficialioji Irako karo pradžia. Vakarų pasaulis pasidalijo į dvi stovyklas: vienoje pusėje - JAV, Jungtinė Karalystė, Ispanija ir „Naujoji Europa“, anot Prancūzijos Prezidento, praradusi progą patylėti, o kitoje pusėje – karo Irake priešininkų pirmosiose gretose stovinčios Prancūzija su Vokietija.

Dauguma „senosios“ Europos šalių prieštaravo JAV intervencijai į Iraką ne dėl to, kad nepritarė režimo Irake nuvertimui, bet dėl to, kad iki galo nebuvo išnaudotos visos diplomatinės kovos teikiamos galimybės bei JAV ryžtas intervencijai be JT Saugumo Tarybos – taigi ir Europos valstybių – pritarimo. Greičiausiai kaltinimai vienašališku veikimu nebūtų taip stipriai skambėję, jeigu JAV intervencijai į Iraką būtų pritarusi ne vien Jungtinė Karalystė bei Ispanija, tačiau ir Prancūzija bei Vokietija. Anot Kagano, tai, ką kai kurie kritikai vadina JAV vienašališkumu Irake, tėra Busho administracijos noras veikti be visiškos tradicinių Europos sąjungininkų paramos⁴².

Galios atžvilgiu dabartinė tarptautinė sistema yra labai įvairi, nes galia iš esmės linkusi pasiskirstyti tarp keleto stiprių ir daugelio silpnų narių⁴³. Darant prielaidą, kad JAV dominuoja šiandieninėje pasaulio tvarkoje, yra tyrinėtojų, teigiančių, kad kitos šalys gali bandyti atsverti JAV įtaką pasaulyje. Vienas iš ES tikslų yra sukurti konkurencinę ekonomiką, sudaryti politinę atsvarą (arba politinio svorio centrą), o bendros valiutos įvedimu atsverti dolerio įtaką tarptautinei prekybai. Tokią išvalgą daro ir Jackas Donnelly teigdamas, kad

⁴² Kagan R., „America's Crisis of Legitimacy“, *Foreign Affairs*, 2004, March/April, p. 65-88.

⁴³ Buzan, (išnaša 12) p. 203

„kylančio hegemono akivaizdoje kitos didžiosios galybės bus priverstos balansuoti, nes vienoje rankose besikoncentruojantys pajėgumai kelia imperinio dominavimo grėsmę“⁴⁴.

Strateginė nuostata, kad „JAV privalo stengtis ne tik konsoliduoti savo karinę ir ekonominę galią, sukauptą per Antrąjį pasaulinį karą, bet privalo užtikrinti, kad visi jos konkurentai visuose sektoriuose būtų triuškinami“⁴⁵, anot Huntingtono, „[...] yra esminė JAV gerovei ir saugumui“⁴⁶.

2003 m. liepą lankydamasi Tarptautiniame strateginių studijų institute Londone JAV administracijos atstovė Condoleezza Rice teigė, kad daugiapoliariškumas yra besivaržančių galybių ir vertybių konkurencijos teorija, kurią JAV taikė anksčiau ir tai privedė prie Antrojo pasaulinio karo⁴⁷. Beje, nuostata, kad vienapoliškumas yra geriausia iš visų įmanomų pozicijų anarchijoje, nes sukuria geriausias sąlygas plėtoti nacionalinius interesus iliustruoja vienos iš JAV strateginių nuostatų, fiksuotų 1992 m. Pentagono gynybos planavimo gairėse, viešas diskursas: „mūsų strategija dabar privalo persifokusuoti į bet kokio globalaus konkurento atsiradimo ateityje prevenciją“⁴⁸.

Kaganas akcentuoja, kad JAV laikosi vienašališkumo, nes turi pakankamai galios tarptautiniuose santykiuose veikti savarankiškai, o Europa saistosi sutartimis, įstatymo viršenybe ir daugiašališkumu, nes yra silpna ir kiek idealistinė (*wishful thinking*). Neturinti ambicijų tapti galybe bei noro grįžti į galių balanso laikus, Europa, anot Kagano, apsiriboja deklaracijomis, sutartimis ir tam tikru indėliu į taikos palaikymą po to, kai JAV jau būna panaudojusios karinę jėgą⁴⁹.

Europoje gana atvirai abejojama jėgos naudojimo efektyvumu sprendžiant tarptautinio saugumo problemas. Vienas dažniausiai pateikiamų kritikos aspektų – karinės jėgos, kaip ilgalaikio stabilumo užtikrinimo ar atstatymo priemonės, efektyvumas. Marta Dassu praėjus metams po Irako karo svarstė, kokia karo kaina: „Sadamas Husseiną nugalėtas, tai neabejotinai yra gerai. Tačiau, kita vertus, „piktavališkos“ valstybės pavertimas į „žlugusią“ prilygsta pralaimėjimui.“ Europiečiai nepritaria demokratizacijai „per jėgą“ ir mano, kad žmonių įsitikinimai, nusistovėjusios normos keičiasi pamažu, o institucinė sąranga negali būti primesta iš išorės.

Vienas iš ES užsienio ir saugumo politikos formuotojų ir ES Tarybos generalinio sekretoriato vadovų Robertas Cooperis atkreipia dėmesį, jog nėra visiška tiesa, kad Europa nenorinti naudoti jėgos. Jungtinės Karalystės ir Prancūzijos pajėgos (kaip greitojo reagavimo pajėgos) buvo naudotos Bosnijoje,

⁴⁴ Donnelly J., „Beyond Realism and its Critics: The Decline of Structural Neo-Realism and Opportunities for Constructive Engagement“ in Lawson S., ed., *The New Agenda for International Relations*, JK: Polity Press, 2002, p. 190.

⁴⁵ Prashad, (išnaša 31).

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ Rice C. kalba Tarptautinis strateginių studijų institute Londone 2003 m., <http://www.iiss.org/conferences/recent-key-addresses/condoleezza-rice-address>, 02 12 2006.

⁴⁸ Tyler E. P., „U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop“, *The New York Times*, 1992 m. kovo 8 d., p. A1.

⁴⁹ Kagan R., „Paradise and Power“, London: Atlantic Books, 2003.

o Vokietijos kariai aktyviai veikia Kosove ir Afganistane. Europos pajėgumai užsienio misijose yra labai riboti, o JAV Balkanuose ir Afganistane (tikriausiai ir Irake) galėtų kariauti savarankiškai, tačiau ir jai reikia kitų šalių paramos išlaikant taiką ir legitimizuojant savo veiksmus⁵⁰. Galima teigti, kad už taikaus Europos vystymosi XX a. antroje pusėje stovėjo NATO ir Amerikos karinė galia. Šiandien, regis, niekas neketina užpulti Europos, tačiau svarbu būtų žinoti, kaip ES veiktų krizės akivaizdoje. JAV garantuoja ES šalių saugumą, todėl, anot Cooperio, egzistuoja Europos ir JAV požiūrių į bendrą gynybą asimetriją⁵¹.

Įvertinęs JAV ir Europos priešpriešą dėl karo Irake, Ivo H. Daalderis teigia, jog „kintanti santykių tarp JAV ir Europos struktūra reiškia, kad šiems santykiams reikia surasti naujus pamatus, antraip tai gali baigtis atsiribojimu ir net skyrybomis“⁵². Strateginiai Europos prioritetai dramatiškai nepakito ir pagrindinis Europos užsienio politikos dėmesys yra skiriamas galimybės grįžti į tarpusavio konfliktus eliminavimui. Daalder teigia, jog „ES per plėtrą turi galimybę tapti vis vieningesniu tarptautinių santykių veikėju užsienio ir saugumo politikoje – tokiu, koks jau yra ekonomikoje“⁵³.

Toks skirtingas JAV ir Europos požiūris veda prie kitų prielaidų – hegemonas gali būti linkęs skeptiškai vertinti tarptautines organizacijas, režimus ir sutartis. Europa, skirtingai nuo JAV, palaiko tokią globalią užsienio politiką, kuri yra grindžiama tarptautiniu bendradarbiavimu, kaip priemone veikti įvairių iššūkių ir globalizacijos kuriamų galimybių akivaizdoje. ES mano, kad daugiašališkumas ir bendradarbiavimas geriausiai padėtų atremti globalaus pasaulio iššūkius, nes kintanti politikos darbotvarkė ir nevalstybinių veikėjų iškilimas reiškia, jog net galingiausia valstybė praranda galimybę kontroliuoti tai, kas vyksta pasaulyje⁵⁴.

Kol kas Europa stokoja karinės galios ir patikimų pajėgų, todėl ne paslaptis, kad sprendimai dėl Kosovo, Irako ar Afganistano yra priimami Vašingtone, nors turint galvoje šiądieninę tarptautinę sistemą Europos saugumas prasideda gerokai toliau nei jos išorinės sienos. Anot Cooperio, ES neįgyvendina netgi pusės užsienio politikos, susijusios su karu, o tik susijusią su taika, nes vykdo aktyvią pagalbą politiką ir reprezentuoja „švelniąją galybę“ (*soft power*)⁵⁵.

ES, o visų pirma branduolio valstybės, siekia ES priešpastatyti JAV. JAV užimdamos ir norėdamos išlaikyti šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose dominuojančios valstybės poziciją privalo ištraukti ir dalyvauti visose pasaulio dalyse, kad jokiuose regionuose neatsirastų stiprios savarankiškos, ir, svarbiausia, priešiškos JAV diegiamai ideologijai valstybės. Todėl norėdama konkuruoti su JAV, ES privalo siekti, jog būtent į jos pusę gravituotų regioninės galybės.

⁵⁰ Cooper R., *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*, London: Atlantic Books, 2004, p. 156.

⁵¹ *Ten pat*, p. 166.

⁵² Daalder I. H., „The End of Atlanticism“ in Lindberg T., ed., *Beyond Paradise and Power*, New York, London: Routledge, 2005, p. 40.

⁵³ *Ten pat*, p. 43.

⁵⁴ *Ten pat*, p. 46.

⁵⁵ Cooper, (išnaša 50) p. 156–165.

Neturėdama karinių resursų, galinčių atverti JAV pajėgumus, ES siekia savo tikslų kitomis priemonėmis. Iš besiplečiančių ES ambicijų glaudžiau bendradarbiauti su Kinija, dalyvauti sprendžiant konfliktus Afrikoje ir Pietų Kaukaze, reguliuojant krizes Balkanuose, išlaikant vertybių konfrontaciją su Baltarusijos autoritariniu režimu matyti, kad ES irgi yra neabejinga „go global“ principui. Sėkmės atveju būtų artėjama prie jėgų balanso, kuomet tarptautinių santykių sistemoje balansuotų JAV hobsinis ir ES kantinis pasaulio supratimas. Būtent iš pastarųjų nesuderinamumo kyla pagrindiniai šiandieniniai transatlantiniai nesutarimai, o tai kelia daug iššūkių JAV ir ES bendradarbiavimui.

Amerikiečiai JAV nedalyvavimą tarptautiniuose režimuose aiškina remdamiesi nacionaliniais interesais bei siekiu apsaugoti savo suverenitetą, kurią laiko esminiu ir nekeičiamu. JAV konstitucijoje yra įtvirtintas principas, kad nacionalinė teisė – įstatymai ir normos – yra viršesnė už tarptautinę. Nors labai dažnai kartojama kritika JAV dėl tarptautinės teisės ignoravimo, reikia pastebėti, kad daugelis nesutarimų tarp JAV ir ES kilo anksčiau nei 2001 m. rugsėjo 11-oji arba Busho administracijos darbo pradžia. Jau Clintono prezidentavimo laikotarpiu europiečiai reiškė nepasitenkinimą JAV galia ir arogancija, tačiau didžiausią mastą diskusijos dėl neoimperialistinės JAV politikos pasiekė 2001 m., į valdžią atėjus Bushui, kurio neokonservatyvios administracijos pareigūnai buvo linkę elgtis taip, lyg pasaulis būtų visiškai vienapolis. Iš dalies galima teigti, kad būtent rugsėjo 11-osios įvykiai suteikė JAV šansą savo užsienio politiką nukreipti vienašališkumo link.

Kova su tarptautiniu terorizmu rėmėsi didele galios projekcija užsienyje ir karinių pajėgumų stiprinimu. Karas prieš terorizmą bei kova už demokratines vertybes žymi naują JAV globalios ekspansijos etapą. Šiame kontekste vėl galima sugrįžti prie JAV intervencijos į Iraką. Tai nebuvo karas dėl demokratijos Irake įtvirtinimo ir net ne karas dėl Artimųjų Rytų ateities – realiai tai buvo nuožmi kova dėl JAV vaidmens tarptautinėje sistemoje įtvirtinimo. JAV administracija, gerai neįvertinusi Afganistano pamokų, vienašališkai ryžosi kitam labai rizikingam ir ne visiškai parengtam žingsniui – karinei kampanijai Irake. Ši kampanija, kaip žinoma, tapo didžiuliu išbandymu ne tik JAV, bet ir kitų koalicijoje dalyvaujančių valstybių užsienio politikai.

2.2. Bendradarbiavimo perspektyva

2002 m. rugsėjo mėn. JAV administracija paskelbė NSS, kurioje yra nurodomos JAV prioritetinės užsienio politikos kryptys, pasauliniai išsipareigojimai bei gynybos politikos gairės. Pačioje strategijos pradžioje yra pabrėžiama, kad šiuo metu pagal karinę galią bei turimą ekonominę ir politinę įtaką JAV neprilygsta jokia kita valstybė. Beje, pastebėtina, jog didžiausią grėsmę JAV kelia ne lygiavertė savo galia valstybė, bet menkai išsivysčiusios neprognozuojamos šalys.

ESS atsiradimą lėmė natūralus Europos siekis įgyti daugiau įtakos tarptautinėje sistemoje, todėl dokumente pateikiami konkretūs pasiūlymai,

kaip Europa galėtų prisidėti kovojant su grėsmėmis, tapti aktyvesnė, stipresnė ir nuoseklesnė globalinė veikėja. Beje, pirmajame ESS sakinyje yra teigiama, kad Europa dar niekada nebuvo tokia klestinti, saugi ir laisva, o pirmąją XX a. pusę vyravęs smurtas ir prievarta užleido vietą taikos ir stabilumo laikotarpiui. Tapdama dvidešimt penkių valstybių narių sąjunga su daugiau nei keturiais šimtais penkiasdešimt milijonų gyventojų, sukuriančių ketvirtį pasaulio bendrojo vidaus produkto bei disponuojanti priemonių komplektu, ES yra globalinis žaidėjas, kuris turi būti pasiruošęs dalytis atsakomybe už globalinį saugumą ir geresnio pasaulio sukūrimą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad NSS pradedama JAV Prezidento Busho lydraščiu, kurio jau pirmajame sakinyje teigiama, kad JAV yra kare, o naujoji strategija – tai karo meto strategija, skirta vieninteliui tikslui – užtikrinti JAV gyventojų saugumą. Drauge yra pabrėžiama, kad JAV suteiktą neprecedentinę galimybę padėti pagrindus būsimai taikai.

ESS įtvirtina bei aptaria ES bei JAV santykių aspektus, pabrėždama, kad veikdamos kartu šalys gali būti veiksminga jėga, be to, Europa yra vienintelė patikima Jungtinių Valstijų globalinė partnerė, ir atvirkščiai. Teigiama, kad Europa vis dar susiduria su grėsmėmis ir iššūkiais saugumui, be to, naujo pobūdžio grėsmės yra mažiau matomos ir sunkiau nuspėjamos: terorizmas, masinio naikinimo ginklų platinimas, regioniniai konfliktai, valstybių žlugimas bei organizuotas nusikalstamumas. Kadangi daugelis grėsmių kyla kituose regionuose, Europa privalo savo pirmąją gynybos liniją brėžti toliau už savo sienų.

ESS labai aiškiai nurodoma, kad ES privalo glaudžiai bendradarbiauti su partneriais ir svarbiausia – tęsti *nepakeičiamą* transatlantinę partnerystę. Būtinybė imtis ryžtingų prevencinių veiksmų yra įtvirtinta ESS. Taip atsiskleidžia viena rimčiausių sąsajų su NSS, kurioje fiksuotas preventyvaus puolimo ir išankstinių veiksmų pasirinkimas (*preemption*). 2006 m. kovo mėn. JAV administracija paskelbė atnaujintą NSS, kurioje koncentruojamasi ties „kovos su terorizmu“ aspektais. Beje, JAV globalinėje strategijoje tarp Amerikai strategiškai svarbių regionų Europa yra laikoma prioritetiniu. NSS yra pabrėžiama, kad „egzistuoja mažai ilgalaiškių darbų, kuriuos JAV galėtų atlikti viena, be savo sąjungininkių Kanadoje ir Europoje. Europa taip pat yra dviejų svarbiausių tarptautinių organizacijų – NATO ir ES – vieta“⁵⁶.

Europa suvokiama kaip demokratijos įtvirtinimo garantas bei pagrindinis Amerikos sąjungininkas karinėje, ekonominėje bei kultūrinėje srityse. Tačiau Europos, kaip sąjungininkės, padėtis nereiškia, kad Europa turėtų tapti ypač stipri ir pradėtų kelti grėsmę Amerikos dominavimui. Galima teigti, kad, Nacionalinės saugumo strategijos autorių nuomone, Amerikos dominavimą pasaulyje bei nacionalinių interesų užtikrinimą gali garantuoti tik stipri, saugi ir demokratinė Europa. Europietiškos buvusių JAV kūrėjų kilmės šaknys bei daugelis glaudaus JAV ir Europos bendradarbiavimo krypčių, bendros universalios „vakarietiškos vertybės“ lemia, kad JAV iš esmės yra tik „truputį kitokia Europa“, todėl jų bendradarbiavimas įvairiose srityse yra neišvengiamas ir savaime suprantamas. Tačiau niekas negali garantuoti, jog JAV ir Europos

⁵⁶ *The National Security Strategy of the United States of America*, (išnaša 6) p. 25.

interesai visada sutaps, todėl, užuot kūrus atskirą ES strategiją, Cooperis siūlo pagalvoti apie jungtinę strategiją⁵⁷.

Pagrindas ES ir JAV bendradarbiavimui išlieka ne tik dėl susisiejančių nacionalinio saugumo interesų, bet ir dėl tvirtų ryšių, pagrįstų demokratijos, žmogaus teisių, laisvos rinkos principų kategorijomis, įtvirtintomis institucionalizuotuose ir neformaliuose nacionalinių valstybių forumuose bei kasdieniniuose vidaus politikos procesuose. Beje, 2006 m. lapkričio 29 d. NATO valstybių vadovų susitikimo Rygoje deklaracijoje⁵⁸ pažymėta, kad NATO ir ES jungia bendros vertybės ir strateginiai interesai. Organizacijos atkreipė dėmesį į sėkmingą bendradarbiavimą Vakarų Balkanuose, įskaitant „Berlyno plius“ įgyvendinimą, kuris įneša savo indėlį į taiką ir saugumą. Aljansas pasižadėjo gerinti NATO bei ES strateginę partnerystę, pasiekti artimesnį bendradarbiavimą ir didesnę efektyvumą, vengiant nereikalingo dubliavimo ir išlaikant skaidrumo dvasią bei abipusiškai gerbiant organizacijų autonomiškumą. Deklaracijoje taip pat pažymėta, kad stipresnė ES ateityje prisidės prie bendro saugumo įtvirtinimo.

Galimo JAV ir ES intensyvesnio bendradarbiavimo kontekste galima sutikti su C. Fredo Bergsteno ir Caio Koch-Weserio išvalgomis, jog tik veidamos drauge JAV ir ES gali apsaugoti nuo transatlantinių ryšių erozijos, sulaukyti JAV nuo vienašališkų užsienio politikos sprendimų, o ES nuo polinkio į sistemos uždarumą (orientacija į sistemos vidų). Be to, minėti autoriai atkreipė dėmesį į tai, jog tik veikdami kartu šie tarptautinių santykių veikėjai gali užsitikrinti lyderystę pasaulio politiniame, socialiniame ir ekonominiame gyvenime, taip pat pasiektų efektyvesnių tarpusavio santykių (indikuojamų abiejų veikėjų strategijose) bei efektyvesnės pasaulio ekonominės tvarkos⁵⁹.

Būtent ekonominiai interesai galėtų tapti dvišalių transatlantinių santykių katalizatoriumi, nes JAV ir ES yra pagrindiniai tarpusavio prekybos partneriai⁶⁰, labai panašūs tiesioginių investicijų ir darbo jėgos srityje, drauge sudarantys daugiau nei pusę pasaulinio bendrojo vidaus produkto, o bendra JAV ir ES prekyba sudaro penktadalį pasaulinės prekybos apimčių⁶¹. Kitų tarptautinių žaidėjų prekybos apimtis sudaro trečią dalį JAV ar ES prekybos mastų. Beje, reikia atkreipti dėmesį, kad ginčai dėl prekybos apima tik 2 % visos prekybos tarp JAV ir ES, todėl intensyvi prekyba⁶², investicijos ir kuo mažiau tarpusavio apribojimų yra abipusiškai naudinga. Yra siūlymų pagal G-8 logiką ekonominiu pagrindu suformuoti neformalų G-2 režimą⁶³, kuris šiandien apimtų du politiškai ir ekonomiškai galingiausius tarptautinių santykių veikėjus.

⁵⁷ Cooper (išnaša 50), p. 165.

⁵⁸ Šiaurės Atlanto sutarties organizacija, NATO valstybių vadovų Rygoje deklaracija, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>, 01 12 2006.

⁵⁹ Bergsten C. F., Koch-Weser C., „The Transatlantic Strategy Group on Economics, Finance and Trade“ in Weidenfeld W., Koch-Weser C., Bergsten C.F., Stutzle W., Hamre J., eds., *From Alliance to Coalitions – The Future of Transatlantic Relations*, Gutersloh: Bertelsman Foundation Publishers, 2004, p. 238–240.

⁶⁰ Pagal EUROSTAT duomenis, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/QueenPortletized/>, 15 11 2006.

⁶¹ Europos Sąjungos interneto svetainėje pateikti duomenys, http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/usa/index_en.htm, 15 11 2006.

⁶² Pagal EUROSTAT duomenis, (išnaša 60).

⁶³ Bergsten, (išnaša 59) p. 237–249.

Apibendrinamosios pastabos

Šiandieniniai tarptautiniai santykiai pažymėti naujomis kovomis dėl politinės, ekonominės ir ideologinės įtakos. JAV ir ES išlieka pajėgiausiomis pasaulio ekonomikomis, tačiau nuolat augantis Kinijos ekonominis pajėgumas gali išbalansuoti ES ir JAV tarpusavio prekybos ir investicijų rinkas. ES ir JAV rinkų patrauklumas gali mažėti, jei išaugtų tarpusavio prekybos barjerai ir toliau aštrėtų konkurencija augančiose rinkose.

Akcentuotina, kad Briuselio (iš esmės Berlyno – Paryžiaus ašies) santykiai su pagrindine Šaltojo karo metų sąjungininke kitoje Atlanto pusėje kelia labai daug klausimų. Analizuojant dabartinius pokyčius tarptautinėje sistemoje, galima identifikuoti požymius, patvirtinančius tam tikrų individualių ES šalių narių ambicijas paversti ES XXI a. galybe, pajėgia konkuruoti su JAV tarptautinėje sistemoje.

Tuo tarpu JAV įvairiais būdais siekia plėsti arba bent jau išlaikyti savo dominavimą bei įtaką Europoje. JAV, siekdama realizuoti savo „geranoriškos hegemonijos“ arba globalias imperines idėjas, visais įmanomais ir neįmanomais būdais bandys užkirsti kelią ES, kaip savarankiško galios centro, stiprėjimui. Beje, ES negalės tapti svarbiu ir globaliu galios centru bei nepriklausomu tarptautinės sistemos veikėju pirmiausia tol, kol jos saugumas bus priklausomas nuo JAV ar regioninių galybių.

Nepaisant ESS ir NSS panašumų, egzistuoja ir daugybė skirtumų. Pirmiausia, akivaizdus JAV vienašališkumas skirtingai nuo Europos propaguojamo efektyvaus daugiašališkumo. Požiūryje į sąjungininkus irgi galima išvelgti skirtumų: jei Europa pasisako už lygiavertę partnerystę, taigi turint mintyje JAV dominavimą karinėje srityje, galima daryti prielaidą, kad „norinčiųjų koalicijų“ kontekste JAV siekia sąjungininkams „suteikti“ šalutinės funkcijas (pvz., taikos palaikymas išsprendus konfliktą)⁶⁴.

Transatlantiniams santykiams didelę įtaką daro požiūrių į tų santykių įgyvendinimo priemones skirtingumas. Tačiau požiūriai į strateginius užsienio politikos įgyvendinimo mechanizmus toliau komplikuos JAV ir ES partnerystę. Tai, žinoma, nereiškia, kad šios partnerystės plėtotė neįmanoma, tačiau viena iš svarbiausių sėkmingos JAV ir ES partnerystės sąlygų yra aiškus partnerių lygiavertiškumas. Pasaulio tvarkos pokyčiai – tarptautinių organizacijų vaidmens stiprėjimas arba silpnėjimas – atitinkamai koreguos JAV ir ES santykius. Tikėtina, kad kuo labiau bus išreikštas ES valstybių narių suverenitetas, tuo sunkiau bus pasiekti JAV–ES bendrą poziciją dėl pasaulio tvarkos.

JAV ir ES jungia tos pačios vertybės, todėl vis dar išlieka prielaidos formuoti vieną saugumo kompleksą. NATO ir ES bendradarbiavimo skatiniams ir veiklos sričių pasidalijimas teigiamai veiktų transatlantinius santykius. Tikėtina, kad šioje srityje labai svarbų vaidmenį vaidina šalių vyriausybės ir net tam tikri politiniai lyderiai, todėl demokratams atėjus į valdžią JAV ir iš

⁶⁴ Masala C., „Comparing the incomparable, Security Strategies: NATO, the United States and the European Union“, *NDC Occasional Paper* No. 5, 2005, p. 63.

dalies pasikeitus Prancūzijos valdžios elitui gali būti rimčiau ieškoma transatlantinio sąlyčio taškų.

Norint išsaugoti G-2 pranašumą, reikia stiprinti ir politinį modelio patrauklumą, o tai gali būti atliekama tik pasitelkus jau veikiančius daugiašalius forumus, taip mažinant individualių valstybių matomumą tarptautinėje sistemoje. G-2 bendras, abipusiškumu pagrįstas dalyvavimas tarptautiniuose santykiuose vestų prie pageidaujamos pasaulio tvarkos institucionalizavimo.

Įvertinus tyrimo metu surinktą informaciją ir remiantis formuluojamomis išvadomis galima teigti, jog pagrindinis iššūkis transatlantiniams santykiams yra politinės valios stoka – skirtumas tarp europietiško „*noriu, bet nepajėgiu*“ ir amerikietiškojo „*noriu ir darau taip, kaip pačiam patinka*“. Šiame kontekste būtų labai sveikintina tarpusavio politinių, ekonominių ir idėjinių ryšių peržiūra, įvertinant tarptautinės sistemos pokyčius, pasaulio tvarkos reikalavimus, sąjungininkų įvaizdžio ir ateities vizijų aspektus. Galiojančių tarptautinių G-2 modelio rėmuose įvykdyti kompromisiniai susitarimai vestų ne tik prie transatlantinių santykių reanimacijos, bet ir prie *Win-Win* santykių JAV ir ES bendradarbiavime.

Vilnius – Briuselis, 2006 rugsėjis – lapkritis